

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАРПАТСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ АВГУСТИНА ВОЛОШИНА
УКРАЇНСЬКА БОГОСЛОВСЬКА АКАДЕМІЯ
МІЖНАРОДНА АКАДЕМІЯ БОГОСЛОВСЬКИХ НАУК

Серія
«Україна – Цивілізація»

ТОМ VI

Консолідація української держави, нації та церкви: зовнішні та внутрішні чинники

Збірник наукових праць

Ужгород – 2017

*Видається за рішенням
Вченої ради Карпатського університету
імені Августина Волошина
(протокол № 4 від 24.11.2017 р.)*

К-65 **Україна-Цивілізація. Том 6. Консолідація української держави, нації та церкви: зовнішні та внутрішні чинники /** Карпатський університет імені Августина Волошина; Українська богословська академія ; редкол. : Бедь В.В. (гол. ред.), Гайданка Є.І. (відп. секр.), Урста С.В. та ін. – Ужгород : Видавничий відділ КаУ, 2017. – 319 с.

У збірнику наукових статей подано результати досліджень у галузі соціально-гуманітарних наук.

Рубрики наукового видання охоплюють сфери філософських, богословських, юридичних, історичних, політичних, економічних, педагогічних та психологічних наук.

Видання розраховане на широке коло фахівців зі соціально-гуманітарних наук.

Збірник підготовлений за результатами проведення XI Міжнародної науково-практичної конференції «Консолідація української держави, нації та церкви: зовнішні та внутрішні чинники» (Україна, м. Ужгород, Карпатський університет імені Августина Волошина, 16–17 листопада 2017 року).

Конференція приурочена до 100-річчя початку відновлення Української державності та відродження УАПЦ (1917 – 2017).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бедь Віктор, єпископ, доктор богословських наук, доктор юридичних наук, професор, академік, ректор Карпатського університету імені Августина Волошина.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Гайданка Євгеній Іванович, доктор філософії, кандидат політичних наук, доцент, проректор з наукової роботи Карпатського університету імені Августина Волошина.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Артьомова М.Г., д-р ф. наук, проф.

Бедь Н.М., д-р пед. наук, проф.

Дідик М.М., д-р юрид. наук, проф.

Димитрова Л.М., д-р ф. наук, проф.

Драшковці А.-Р.А., д-р юрид. наук, проф.

Ерфан В.Й., канд. екон. наук, доц.

Жабляк М.Д., д-р пед. наук, проф.

Кич А.М., д-р юрид. наук, проф.

Мацола В.І., д-р екон. наук, проф.

Міщенко Н.М., д-р псих. наук, проф.

Молдавчук Р.І., д-р екон. наук, проф.

Пайда О.М., д-р юрид. наук, проф.

Протоієрей Ігор Ковальчук, д-р філ., доц.

Протоієрей Сергій Урста, д-р богосл. наук, проф.

Токар М.Ю., канд. і. наук, доц.

Хоменко Т.І., канд. ф. наук, проф.

Хоркава С.І., д-р філ., доц.

Шимко О.В., д-р ф. наук, проф.

Ярема О.М., д-р псих. наук, проф.

ЗМІСТ

Преосвященнійший Віктор Бедь

100-РІЧЧЯ ПОЧАТКУ ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АВТОКЕФАЛЬНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ ТА 75-РІЧЧЯ ВІДНОВЛЕННЯ ІЄРАРХІЇ УАПЦ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ В ХХ СТОЛІТТІ	9

Філософські науки**Загрійчук Іван Дмитрович**

ГРОМАДЯНСЬКА ЗРІЛІСТЬ ЯК ОСНОВА КОНСОЛІДАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА ТА ШЛЯХИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ	20

Титар Олена Володимирівна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ ЯК КУЛЬТУРНИЙ МЕХАНІЗМ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ	26

Димитрова Людмила Михайлівна

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ФІЛОСОФСЬКОГО МИСЛЕННЯ В ПАРАДИГМІ ДУХОВНОСТІ	33

Киселиця Світлана Володимирівна

ВІРОТВОРЕННЯ В РЕАЛІЯХ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ	38

Слубська Анна Ярославівна

ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕРКВИ, ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНСЬКОМУ ПРОСТОРІ	44

Димитров Владислав Юрійович

УКРАЇНА: НА ШЛЯХУ ДО ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ	56

Василець Ольга Іванівна

ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ - ЗАПОРУКА ЦІЛІСНОСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	61

Олійник Вікторія Вікторівна

АРХЕТИПИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У СУЧАСНОМУ ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ (НА ПРИКЛАДІ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ)	72

Богословські науки**Протоієрей Сергій Урста**

МИТРОПОЛИТ ІЛАРІОН ОГІЄНКО ТА ЙОГО ДІЯЛЬНІСТЬ ЗА ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АВТОКЕФАЛЬНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ	77

Біксей Василь Васильович

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ХРИСТІЯНСТВА З ІНШИМИ НАЙПОШИРЕНІШИМИ РЕЛІГІЯМИ СВІТУ	83

Хланта Іван Васильович	
ДУХОВНІ ПІСНІ ТА ЇХ РОЛЬ У КОНСОЛІДАЦІЇ ЦЕРКОВНОЇ ЄДНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	88
Остапенко Василь Олексійович	
ТРЕТІЙ ЛИТОВСЬКИЙ СТАТУТ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ МІЖКОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН	97
Беник Дмитро Юрійович	
ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ ЧЕРНЕЧОГО ЖИТТЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРИЧОРНОМОР'І (НА ПРИКЛАДІ ОДЕСЬКОЇ ЄПАРХІЇ)	101
Гав'як Василина Анатоліївна	
СПІВВІДНЕСЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ ПРАКТИК РІЗНИХ КОНФЕСІЙ ХРИСТІАНСТВА В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ: АСПЕКТИ КОНСОЛІДАЦІЇ	106
Історичні, юридичні, політичні науки	
Стрельбицька Лілія Миколаївна	
Стрельбицький Микола Павлович	
ДУХОВНА СКЛАДОВА ТА ДИФУЗІЯ ВЛАДНОЇ Й ПОЛІТИЧНОЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ЇХ СУТНІСТЬ ТА НАСЛІДКИ	114
Бєбик Валерій Михайлович	
ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО УКРАЇНИ ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ МОДЕРНОЇ НАЦІЇ	122
Авсєєвич Владислав Петрович	
УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ В СВІТЛІ РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ	127
Артюмова Майя Георгіївна	
ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ (ФІЛОСОФСЬКИЙ, ІСТОРИКО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТИ)	136
Палінчак Микола Михайлович	
РЕЛІГІЙНИЙ ФАКТОР У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ	162
Кобець Юлія Василівна	
ВЗАЄМОВПЛИВ ПОЛІТИЧНОЇ ТА ДУХОВНОЇ СФЕРИ В СТРУКТУРІ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ	167
Богдалов Антон Геннадійович	
ВИНИКНЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПСЕВДОХРИСТІАНСЬКИХ СЕКТ У 1990-Х РР. В УКРАЇНІ НА ПРИКЛАДІ «ВЕЛИКОГО БІЛОГО БРАТСТВА» (НА МАТЕРІАЛАХ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ)	170
Мартиненко Володимир Федорович	
СТРАТЕГІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ	175

Мадрига Тетяна Богданівна	
МОВА ЯК ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	181
Червеняк Кристина Тарасівна	
РОЛЬ ПОЛІЕТНІЧНОСТІ В ПРОЦЕСІ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНИ	188
Стеблак Діана Михайлівна	
МОДЕЛЬ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН У США	193
Бедь Наталія Михайлівна	
АНТИКОРУПЦІЙНИЙ СУД: ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ, РИЗИКИ, ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД	200
Кополовець Роман Володимирович	
МЕТОДОЛОГІЯ ПРОГРАМИ «NATIONAL TRANSIT», ЯК ЕЛЕМЕНТ У ВИЗНАЧЕННІ СТУПЕНЯ ДЕМОКРАТІЇ У СВІТІ	210

Економічні науки

Лугош Лариса Миколаївна	
ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ МАРКЕТИНГУ НЕПРИБУТКОВИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ	215
Чіхладзе Ніколом	
Гогіашвілі Отар	
РОЛЬ ДОМОХОЗЯЙСТВ В ЕКОНОМІКЕ – РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ (ВАГА ДОМОГОСПОДАРСТВ В ЕКОНОМІЦІ – РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ)	220

Педагогічні науки

Драшковці Арпад-Роберт Арпадович	
Шимко Олена Володимирівна	
ВИЩА ШКОЛА УКРАЇНИ ЯК ФАКТОР ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА	229
Сагач Галина Михайлівна	
КОНСОЛІДУЮЧА РОЛЬ АКМЕ-РИТОРИКИ: ШЛЯХ РОЗВИТКУ РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА, ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ НА ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЗАСАДАХ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЕТИКИ	234
Жабляк Марія Дмитрівна	
ПРО ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕЗОЛЮЦІЇ ПЕРШОГО ВСЕУКРАЇНСЬКОГО З'ЇЗДУ ПЕДАГОГІВ ІЗ ПРЕДМЕТІВ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ	244
Бодик Остап Петрович	
Рибалка Людмила Дмитрівна	
ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ – ЗАПОРУКА УСПІШНОГО ВПРОВАДЖЕННЯ ПРЕДМЕТІВ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ У ШКІЛЬНУ ПРАКТИКУ	250

Саннікова Тетяна Василівна

КОНЦЕПЦІЯ ТА ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ «ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА ХРИСТІЯНСЬКИХ ЦІННОСТЯХ» 257

Гура Світлана Павлівна

МОЖЛИВОСТІ ТЕХНОЛОГІЇ ВЕБ 2.0 ДЛЯ МЕТОДИЧНОГО СУПРОВОДУ ВИКЛАДАННЯ КУРСІВ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ 263

Гончаренко Алла Миколаївна

СТАНОВЛЕННЯ ВЗАЄМИН МІЖ ОДНОЛІТКАМИ: ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТА МОРАЛЬНИЙ АСПЕКТ 269

Товт Алла Андріївна

ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ 274

Протоієрей Олександр Смолін

ВПЛИВ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ НА САМОІДЕНТИФІКАЦІЮ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ 282

Товтин Надія Іванівна

ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МУЗИКОТЕРАПІЇ 289

Психологічні науки**Ярема Олена Миколаївна**

ВПЛИВ СИСТЕМИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ НА РОЗВИТОК САМОПІЗНАННЯ ПЕДАГОГІВ 300

Шевчук Роман Михайлович

ВІД СТУДЕНТСЬКОЇ АУДИТОРІЇ ДО УПРАВЛІНСЬКОГО КАБІNETУ (ДОСВІД ЗАЛУЧЕННЯ МОЛОДІ ДО ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ У ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ) 307

Хоркава Світлана Іванівна

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ Й ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ 311

Сивній Наталія Федорівна

СУЧАСНА ПСИХОДІАГНОСТИЧНА ТА ПСИХОКОРЕКЦІЙНА РОБОТА ІЗ СІМ'ЄЮ 315

ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МУЗИКОТЕРАПІЇ

Товтин Надія Іванівна

старший викладач кафедри співу, диригування і музично-теоретичних дисциплін Мукачівського державного університету; аспірант кафедри методики музичного виховання і диригування Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, м. Мукачево

Ключові слова:
*музикотерапія,
лікувальні особливості,
музичне мистецтво,
музична психологія*

Багатолітній психолого-педагогічний досвід показує, що шедеври музичного мистецтва можуть стати додатковим інструментом корекції фізичного здоров'я, душевного дискомфорту, емоційних станів і поведінки, а також творчого саморозвитку особистості. Починаючи з др. пол. ХХ ст., у світовій практиці почали поширюватися різноманітні методи і напрямки музикотерапії.

Музикотерапія (музична терапія) – це процес міжособистісного спілкування, у якому кваліфікований музикотерапевт застосовує музику та всі сторони її впливу – фізичну, емоційну, інтелектуальну, соціальну, естетичну і духовну – з метою покращення чи збереження здоров'я клієнта. За допомогою таких музичних практик, як вільна імпровізація, спів, композиція, слухання, обговорення прослуханої музики чи рух під музику, музикотерапевт допомагає клієнтові у досягненні ряду терапевтичних цілей: активізувати пізнавальні процеси, моторику, емоційний розвиток, набутти комунікативні навички тощо. Музикотерапія сприяє розвитку потенційних якостей особи чи відновлення функцій організму шляхом досягнення вищого ступеня внутрішньої – чи міжособистісної інтеграції її, відповідно, вищої якості життя. Музикотерапія може бути засобом профілактики, реабілітації чи лікування.

Таким чином, різнобічний вплив музики на психіку підростаючого покоління визначає музикотерапію одним з перспективних сучасних методів. Музика, завдяки своїм властивостям впливати на внутрішній світ людини, допомагає звільнитися від душевного дискомфорту, конфлікту, може відновити душевний спокій, створюючи необхідні умови для ефективного навчання і виховання школярів в загальноосвітніх навчальних закладах. Зусилля сучасних педагогів, музикознавців створюють необхідні умови щодо широкого використання музикотерапії в традиційній роботі педагога і суттєво впливати на результати професійної діяльності майбутнього фахівця.

Keywords:
*music therapy,
therapeutic features,
musical art,
musical psychology*

Many years of psychological and pedagogical experience shows that masterpieces of musical art can become an additional correcting instrument for physical health, emotional discomfort, emotional states and behaviour, as well as creative self-development of personality. Various methods and directions of

music therapy began to spread in the world practice starting from the second half of the XXth century.

Music therapy (music therapy) is the process of interpersonal communication in which a qualified music therapist uses music with all aspects of its influence – physical, emotional, intellectual, social, aesthetic and spiritual – in order to improve or maintain the client's health.

Through such music practices as free improvisation, singing, composition, listening, discussion of listened music or movement to music, the music therapist helps the client to achieve a number of therapeutic goals: to intensify cognitive processes, motor skills, emotional development, acquire communicative skills, etc. Music therapy promotes the development of the person's potential qualities or the restoration of the functions of the body by means of achieving a higher degree of internal or interpersonal integration and, the highest quality of life correspondingly. Music therapy can be the means of prevention, rehabilitation or treatment.

Thus, the many-sided impact of music on the younger generation mentality determines musical therapy as one of the most promising modern methods. Music, due to its properties, influence the inner world, helps to get rid of mental discomfort, conflict, can restore peace of mind, creating the necessary conditions for effective training and education of secondary schools students. The efforts of modern pedagogues, musicologists create the necessary conditions for the widespread use of music therapy in the traditional work of the teacher and affect the results of future specialist's professional activity significantly.

Початок ХХІ століття захопив людство прогресом новітніх інформаційних технологій, але разом з розвитком науки і техніки життя людини стало пов'язуватися з стресами і конфліктами, болем і страхом за майбутнє підростаючого покоління. Наукова революція ХХ ст. істотно змінила уявлення про природу людини й особливості її існування і тому базисні закономірності життєдіяльності людини, насамперед її життя, стали пріоритетними проблемами в розвитку медицини, педагогіки і психології.

Допомогти людині в питанні профілактики емоційних, стресових станів і неврозів, в нормалізації її духовного життя утвердило за собою музичне мистецтво, як найбільш ефективний і доступний фактор формування особистості. Здатність музики безпосередньо впливати на душевний світ людини ві-

дкриває перед науковцями великі можливості для вивчення естетичної форми пізнання і впливу музики на духовний світ і творчий потенціал особистості. Незаперечні можливості лікувального впливу музики на патологічно змінені психічні і соматичні процеси в організмі людини стали імпульсом для виникнення нового наукового напрямку – музикотерапії.

Музикотерапія є одним з напрямків сучасної арт-терапії. Терапія мистецтвом є відносно новим методом психотерапії. Уперше термін „арт-терапія” був використаний Адріаном Хіллом у 1938 р. при описанні своєї роботи з хворим туберкульозом і незабаром одержав широке поширення. В даний час ним позначаються усі види занять мистецтвом, що проводяться в лікарнях і центрах психічного здоров'я, хоча багато фахівців у цій області вважають таке

визначення занадто широким і неточним. Ефективність застосування мистецтва в контексті лікування, як вважає Л. В. Підлипишина, ґрунтується на тому, що цей метод дозволяє експериментувати з почуттями, досліджувати і виражати їх на символічному рівні [9, с. 3].

Починаючи з др. пол. ХХ ст., у світовій практиці почали поширюватися різноманітні методи і напрямки музикотерапії, які саме і змогли допомогти людині в її проблемах.

На сьогоднішній день музикотерапія визнана в багатьох провідних країнах. В ряді досліджень світових та вітчизняних вчених простежуються погляди щодо впливу музикотерапії на організм, душевний стан, творчу діяльність, інтелектуальний розвиток та естетичні потреби особистості. Це не тільки вплив, або і не зовсім лікування, а, швидше за все, природний спосіб зцілення душі, що приводить до гармонізації особистості. Музикотерапія допомагає виплеснути свої страхи, емоції, зняти напругу, тривожність.

Музична терапія здатна істотно збагатити як психологію мистецтва, так і психологічну науку в цілому. Теоретичне значення музикотерапії полягає у можливості більш глибокого вивчення психіки людини і знаходженні наукового роз'яснення способів впливу на її формування. Практичне значення музикотерапії полягає в обґрунтуванні методів підвищення ефективності морального, духовного та естетичного виховання засобами музики, спрямованого на формування музичного слуху і музичних здібностей в цілому, значного поліпшення професійної підготовки музикантів – виконавців, композиторів і педагогів.

У радянські часи музикотерапією займались В. Гільярович, В. Грінгер, О. Джумаєв, А. Коган, А. Полетаєва, Н. Савельєва, Ю. Флоренська, Н. Самойленко, Г. В. Шипулін та ін. Проблема музичної терапії одержали широку розробку в працях Б.М. Теплового, Е. В. Назайкинського, В. В. Медушевського, Г. С. Тарасова, Л. Л. Бочкарьова. В працях Л.

Брусиловського, О. Ворожцова, Б. Карвасарського, З. Матейова, С. Машури, В. Петрушина, Г. Побережної, А. Раджабов, І. Шабутіна, С. Шушарджан, С. Хміль, Т. Юдовіна-Гальперіна та ін. йде мова про використання творів музичного мистецтва для розвитку емоційно-вольової сфери школярів, активізації їх діяльності та розвитку музично-творчої діяльності. В. Бехтерев, І. Догель, І. Тарханов, С. Шабутин та ін. доводять сприятливий вплив музики на кровообіг, функції центральної нервової системи, подих, впливає на температуру тіла, може поліпшити пам'ять і здатність до навчання тощо. В. Зав'ялов. В. Петрушин впровадили адаптовані методики використання музикотерапії в ЗОШ. Науковці Т. Бойченко, О. Бондаренко, Л. Ващенко, О.Жавініна, Л.Зац, Г.Шанських, Т.Яковенко розробили методики музикотерапії, які передбачають використання творів музичного мистецтва в якості основного терапевтичного чинника впливу.

Термін „музикотерапія”, найбільш часто вживаний у теорії та практиці, має греко-латинське походження й у перекладі означає „лікування музикою”. У цьому змісті музикотерапія найчастіше використовується для лікування деяких, переважно психофізичних, порушень, і застосовується в клінічних або амбулаторних умовах. На визначенні поняття „музикотерапія” і його концепції у науковій літературі існують багато різних, досить часто протилежних поглядів вітчизняних і закордонних авторів, що беруть участь у теоретичному та практичному становленні цієї порівняно молоді науки [10, с. 81].

Одне з найбільш численних на даний момент у Німеччині об'єднання музикотерапевтів – Німецьке товариство музикотерапії – дає наступне визначення:

„Музикотерапія – це цілеспрямоване застосування музики або музичних елементів для досягнення терапевтичних цілей, а саме, відновлення, підтримки і сприяння психічному і фізичному здоров'ю. За допомогою музикотерапії

пацієнт повинен придбати можливість краще розуміти себе і навколишній світ, вільніше і ефективніше в ньому функціонувати, а також досягти більшої психічної та фізичної стабільності” [4].

Але на сьогодні, єдиного загальноприйнятого визначення музикотерапії немає, тому наводимо найбільш поширені уявлення про неї:

Музикотерапія – це сукупність прийомів та методів, спрямованих на розширення та збагачення спектру доступних людині переживань та формування в неї такого світогляду, який допомагає бути здоровою та щасливою;

Музикотерапія (музична терапія) – це процес міжособистісного спілкування, у якому кваліфікований музикотерапевт застосовує музику та всі сторони її впливу – фізичну, емоційну, інтелектуальну, соціальну, естетичну і духовну – з метою покращення чи збереження здоров'я людини;

Музикотерапія – практика використання звуків, мелодій для відновлення рівноваги емоційного і покращення фізичного стану людини;

Музикотерапія – це метод релаксації, позитивні властивості якого доведені науковим шляхом і успішно використовуються як терапія для відновлення емоційного балансу та зняття душевного дискомфорту [5].

Отже, музикотерапія, як цілісне використання музики в якості основного та ведучого факторів дії на розвиток особистості, включає такі напрями, як вокалотерапія (співи), музикотерапія в рухах (танці, музично-ритмічні ігри), музикування на музичних інструментах та ін.

Теоретичною базою музикотерапії як науки є такі дисципліни, як клінічна терапія, біомузикологія, музична акустика, теорія музики, психоакустика, прикладне музикознавство, музична естетика і порівняльне музикознавство. Клієнт може бути скерований на курс музикотерапії своїм лікарем-куратором, психологом, психотерапевтом, лікарем медпункту за місцем роботи чи навчання, однак наявність лікарського

скерування для проходження такого курсу не є обов'язковою [6].

Музична терапія має багатовікову історію. Цілющі особливості музики, що впливають на духовний і фізіологічний стан людини, були відомі вже з давніх давен: згадування про це ми знаходимо ще у папірусах, складених жрецькими Давнього Єгипту. Філософами, лікарями, музикантами Давньої Греції, Китаю, Індії теоретично обґрунтовувався і широко використовувався на практиці увесь арсенал музичного мистецтва [13].

У Єгипті в період першої-шостої династії (2900-2270 роки до н.е.) за допомогою музики лікували душевнохворих. У третьому сторіччі в Пафоянському центрі було збудовано музично-медичний театр, де за допомогою спеціально підібраних мелодій лікувалися від журби, нервових розладів, серцевого болю [12, с. 12]. Є відомості, що в Стародавньому Єгипті під звуки музики приймали пологи.

Однак першими письмовими пам'ятками, де згадується про вплив музики на людське тіло, є єгипетські папіруси, знайдені англійським археологом Пітрі у 1889 р. Ці папіруси датуються 1500-м р. до н. е. Музика в них описана як засіб, здатний зцілювати тіло, заспокоювати розум та очищувати душу; так, зокрема, вона наділяється властивістю сприятливо впливати на жіночу фертильність. Єврейський народ також послуговувався музикою при лікуванні фізичних і психічних захворювань [6].

У китайській натурфілософії, представленій в літературному пам'ятнику „Люйши чуньцзо” – енциклопедичному тексті, створеному в царстві Цін під патронажем Люй Бувея в III ст. до н. е., музика розглядалася як символ порядку і цивілізації, які приносяться в хаотичне середовище для створення в соціумі певної структури, норми, ієрархії для гармонізації суспільного життя. Причини, що викликали дисбаланс у природі і в суспільному житті, пов'язували з аномаліями в енергіях двох видів – „ян” і „ін” [2].

Лікарі Стародавнього Китаю та Індії вважали, що музикою можна вилікувати будь-які хвороби, і використовували її (музику) з метою лікування того чи іншого органу людини. Музика складала найважливіший елемент виховання і входила до числа наук, які були обов'язковими для вивчення. „Благородним” рахували такого чоловіка, який ніколи не розлучався з музичним інструментом.

У біблійській історії можна знайти приклади впливу музики на людину. Так, біблійський пророк, другий цар стародавнього Ізраїлю Давид вилікував царя Саула від смутку своїм співом і грою на кіфарі. Отці Церкви Василій Великий, Іоан Золотоуст, Григорій Богослов, Амвросій Медіоланський, Григорій Двоєслов неодноразово свідчили про велику користь впливу музики на душу людини.

Про лікування музикою в часи розквіту грецької цивілізації ми довідуємось з повідомлень про вчення Гіппократа, Піфагора, Платона, Арістотеля.

Творець основних канонів медицини Гіппократ за допомогою музики зцілював безсоння і епілепсію. Давньогрецький філософ Піфагор використовував практику „музичного лікування”. Вчений запроваджує термін „евритмія” – здібність людини знаходити правильний ритм в усіх проявах своєї життєдіяльності – співах, грі, танцях, мовленні, жестах, думках, вчинках, у народженні й смерті [10, с. 79].

Через евритмію людина, за Піфагором, створює власний гармонійний мікрокосмос, який приєднується до космічного ритму Всесвіту.

Піфагор вважав музику кращим лікувальним засобом, який стабілізує, узгоджує евритмію у людини. Він мав власну методику музикотерапії: легко розвертав стан людини на протилежний; своїм учням перед сном рекомендував слухати певну музику, яка здатна очищати душу та знімати негативні переживання, що їх відчула людина протягом дня [10, с. 79].

Піфагор рекомендував музику як панацею для тіла і душі. Він встановив, що володіючи особливим впливом, музика здатна підвищувати і розвивати інтелект людини. Тому члени піфагорійської школи проводили заняття з математики під звуки музики [12, с. 12].

Деякі мелодії, на його думку, були здатними для використання проти пригнічуючих душу страждань – смутку й мук, деякі – проти гніву й злості, а деякі – проти пристрастей. Піфагор: вважав, що існує музика світил, що виникає під час їхнього руху й відображає математичні співвідношення між ними. Математичні поняття було опрацьовано для пояснення гармонії, що існує в музиці, у Всесвіті та в душі людини; тож психічні захворювання було визначено як результат гармонічного чи музичного порушення в останній, а музика – наділена здатністю відновлювати втрачену гармонію [6].

Інший відомий філософ часів Давньої Греції Платон розглядав вплив музики на людини у контексті її державного значення, надаючи їй по суті роль ефективного засобу виховання гармоній в людині. Видатний вчений вважав, що для держави немає гіршого способу руйнування моралі, ніж відхід від музики сором'язливої та скромної. Саме через „розпущені лади” в душі слухачів може проникати безсоромне. Ритми й лади, вважав Платон, впливають на думки. Тому найкраща охорона держави – музика „узгоджена та поміркована”, скромна, проста [10, с. 80].

Греки надавали ладам великого етичного значення. За дослідженням ерусалимського кантора Абрагама Зебі Ідельсона (1882-1938), який порівнює синагогальні співи єменських євреїв з місцевості колишнього Вавилонського царства, прийшли до висновку, що основою староеврейської музики до вавилонської неволі були пентатонічні тетра хорди, які за грецькими визначеннями належали до ладів: дорійського, фригійського і лідійського, а також сусідніх – гіподорійського, гіпофригійського і гіполідійського. Очевидно, що

евреї, подібно до греків, приписували кожному ладові особливі властивості [3, с.22].

За Аристотелем, дорійський лад вважався абсолютно бездоганим, істинно грецьким. Він відповідав чоловічій психіці і був придатним для виховання мужності і серйозності. Фригійський лад викликав збудження, емоційне піднесення, неврівноваженість, а лідійський, відповідаючи жіночій психіці, передавав ніжність, сльози, страждання, тугу. В цілях виховання добродішних громадян рекомендувалося створювати, виконувати і слухати музику, в якій використовувався дорійський лад.

Ідеї Платона та Піфагора отримали свого найвищого розвитку в працях Аристотеля, який розробив учіння про мімесис – уявлення про внутрішній світ людини та способи впливу на нього за допомогою мистецтва. Саме в теорії мімесису представлена відома Аристотелевська концепція катарсису – очищення душі слухача (глядача) у процесі сприймання ним творів мистецтва, у яких відображається світ людських характерів, що вражають своєю правдою та красою.

Аристотелю належить перша теорія про значний вплив музики на людське буття. Ця теорія – теорія Етосу – зокрема, твердить, що музика створює різні стани душі [6].

У середньовіччі проблема впливу музичного мистецтва вивчалась у руслі теорії афектів, що встановлювала зв'язок між емоційно-почуттєвими станами людини і способами їх відображення у музиці. З тих давніх часів стратегія психотерапевтичних і лікувальних можливостей музичного мистецтва проходить червоною ниткою через усі психолікувальні школи і напрями [13].

Абу Алі ібн Сіна (980-1037) – філософ, лікар, психолог, політичний діяч (візир), законознавець, хіромант, письменник, поет і, нарешті, музикант – ось приблизний список напрямів діяльності „таджицького Леонардо да Вінчі“. А ще його називають піонером аромотерапії та невropsихіатрії. Він використо-

вував музику для лікування психічно хворих людей. До сьогоднішнього дня його праця „Канон лікарської науки“ стала настільною книгою європейських медиків. На Сході ж лікарі звертаються до цієї праці до цих пір. Вже в XII столітті цей п'ятитомник був перекладений на латинську мову, а в 1483 році виданий у Венеції (ймовірно, відтоді автор „Канону“ став відоміший під латинізованим варіантом свого імені – Авіценна) [14, с.32].

Питання про співвідношення душі і тіла є одним з центральних положень філософії Ібн Сіни. Великий цілитель затверджував ідею їх гармонії і взаємодоповнення. Він вважав, що для розвитку гармонійної людини необхідне виховання при допомозі фізичних вправ та музики і різних видів мистецтва – для духовного. Більш того, як лікар, Ібн Сіна підкреслював, що музика може володіти лікувальним ефектом і „кращими вправами для гармонійного розвитку людини і збереження її здоров'я є спів і взагалі музичне виконавство Тобто „музична терапія“, на думку Ібн Сіни, – процес, що передбачає не лише пасивне слухання музики і звуків взагалі, але і активну участь в її виконанні [13, с.32].

Перші спроби наукового пояснення феномену музичної терапії з'являються у XVII ст., а широкі експериментальні дослідження проводяться лише у XIX. У роботах В. М. Бехтерева, І. М. Догеля, І. Р. Тарханова й ін. з'являються дані про сприятливий вплив музики на центральну нервову систему, подих, кровообіг, газообмін тощо [10, с. 80].

Однією з перших наукових робіт, присвячених музичній терапії, стала праця німецького фізіолога Г. Гельмгольца „Вчення про слухові відчуття як фізіологічна основа теорії музики“ (1863 р.), де подається фізична характеристика звуку, анатомія і фізіологія органу слуху, описуються психологічні феномени тощо.

Автор розглянув механізми музичного слуху, а також питання про сприйняття мелодії і здібності до музики. Г. Гельмгольц розробив резонансну

теорію слуху, згідно якої слухові відчуття виникають у людей завдяки резонуванню внутрішніх органів слуху у відповідь на зовнішні дії. Другою плідною ідеєю Г. Гельмгольца була теорія про те, що одиничний звук є свого роду акордом, звучання якого засноване на законах акустики.

Ці ідеї пізніше були розвинені в роботах В. Штумпфа і М. Майера.

У 1899 р. невропатолог Джеймс Л. Корнінг провів вперше дослідження з використанням музики для лікування пацієнтів. Перші наукові праці, що досліджують механізм впливу музики на людину, з'явилися в кінці XIX – поч. XX ст.

На зміну емпіричному етапу використання музики прийшов етап експериментально-фізіологічних досліджень. В Росії за ініціативою академіка В. Бехтерева у 1913 році було засновано „Об'єднання з'ясування лікувально-виховного значення музики та її гігієни” [13].

Вчений переконливо довів, що музика позитивно впливає на дихання, кровообіг, усуває зростаюче стомлення, додає фізичної бадьорості. Саме він обґрунтував перевагу слуху над зором, помітивши, що дитина, глуха від народження, розвивається гірше, ніж сліпа. В. Бехтеревим була написана навіть спеціальна рецептура: „Щоб перевести дитину із сумного стану у мажорний, треба спочатку потримати її у цьому стані сумною піснею, а згодом, поступово, перевести в оптимістичний стан ритмічною мажорною піснею” [Цит. за: 13].

Починаючи з XX ст. музикотерапію в медицині почав застосовувати французький психіатр Ескіроль. В 30-х роках – німецькі терапевти при лікуванні виразки шлунку, швейцарські – при лікуванні легких форм туберкульозу. Австрійські акушери за допомогою музики знеболювали пологи. Використання музики і звуку як анестезуючого засобу стало застосовуватися і в стоматологічній і хірургічній практиці. Вся ця прак-

тика стала основою розвитку музикотерапії після Другої Світової війни.

Як навчальна дисципліна, музикотерапія вперше з'явилася в 1918 році у Колумбійському університеті (США), її розробником стала Маргарет Андерсен, музикант з Великої Британії. Поступово була усвідомлена необхідність розробки академічних програм підготовки професійних музикотерапевтів і в інших навчальних закладах, а 1975 в Лондоні був заснований Центр музичної терапії.

У другій половині XX століття інтерес до музичної терапії і механізму її впливу істотно зріс. Зросли й технічні можливості в дослідженні фізіологічних реакцій, що виникають в організмі в процесі музичного сприйняття. Було показано, що музика активно впливає на функції всіх життєво-важливих фізіологічних систем, інтенсивність різних фізіологічних процесів дихання та серцево-судинну систему кровообіг, призводить навіть до певних гормональних та біохімічних змін [6].

На думку О. А. Федій, – сьогодні можна виділити дві протилежні точки зору на концепцію музикотерапії [10].

Прихильники однієї з них вважають, що музикотерапія є частиною психотерапії, орієнтованої на клініку. До них належать, наприклад, К. Бланк, Г. Джедік, Ч. Кохлер, Е. Коффер-Ульріх, Ч. Швабе, Б. Стоквіс та ін.

Прихильники іншої точки зору, такі як А. Понтвік, вважають музикотерапію самостійною дисципліною і намагаються знайти для неї шлях розвитку, що не залежить від інших психотерапевтичних методів.

Слід зазначити, що у наш час музикотерапія застосовується практично в усіх країнах Західної Європи. За В. Петрушиним сьогодні існує три музикотерапевтичні школи:

- шведська (основне завдання вбачається у виявленні негативних переживань через музичний психорезонанс);
- американська (ідея психоаналізу: пригадування під час сеансу пацієнтом

ситуації, які травмували його, та доведення стану до катарсичного розрядження);

– німецька (основний тезис – психофізична єдність людини, на цій основі проводять лікування у комплексі, враховують фізичний, емоційний, комунікативний та органічно регулятивний аспекти) [8].

Ефективність організації та проведення різних форм музикотерапії цілком залежить від професійної компетентності педагога-музикотерапевта.

Перша навчальна програма з підготовки професійних музикотерапевтів у Великобританії була здійснена в Лондоні в 1961 р., а в 1975 р. там же був заснований Центр музичної терапії.

У Німеччині музикотерапевти, підготовлені за системою Нор-доффа-Роббінса, почали роботу в 1978 р. в лікарні Хердеке й у Музичному коледжі в Аахені. У 1985 р. при медичному факультеті університету Вигтен Хердеке був організований Інститут музичної терапії.

Працюючи разом з лікарями і дослідниками, співробітники цього інституту поширили застосування музикотерапії на багато галузей: дитячу і дорослу психіатрію, педіатрію, спинномозкові травми, невропатологію, психосоматичні захворювання, внутрішні хвороби, інтенсивну терапію [10, с. 82].

Пізніше навчальні музично-терапевтичні програми були впроваджені в ряді інших країн Європи. Музична терапія як незалежна дисципліна широко практикується в США; сфера її застосування постійно розширюється в Австралії, Японії, Новій Зеландії, Південній Америці й інших країнах. У США терапевтичне використання музики вперше одержало визнання після другої світової війни, коли музика була з успіхом застосована при лікуванні емоційних розладів у ветеранів.

В 1950 р. була заснована Національна асоціація музичної терапії. В даний час у США зареєстроване близько 3500 професійних музичних терапевтів і потреба у фахівцях цього профілю неухи-

льно зростає. Академічна підготовка в даній галузі вперше була розпочата в університеті штату Мічиган, а потім швидко поширилася в більш ніж 70 коледжів і університетів по всій країні.

В Україні, як і в інших країнах колишнього Радянського Союзу, не існує системи підготовки професійних кадрів в галузі музикотерапії, хоча необхідність у цьому очевидна. В даний час у Московському інституті традиційної медицини і музикотерапії при участі Центру відновлювальної медицини і курортології Мінздраву РФ і Московської медичної академії ім. І. М. Сеченова підготовлена навчальна програма з клінічної музикотерапії, на основі якої з вересня 1999 р. передбачена регулярна підготовка професійних музикотерапевтів [10, с. 83].

Головна ідея шведської школи музикотерапії (теорія психічного резонансу) полягає в тому, що музика є відображенням деяких вихідних форм психічного життя через акустико-гармонічні побудови. В основі теорії музикотерапії В. Рожнова лежить концепція емоційно-стресової терапії, тобто яким чином співвідносяться емоції, що виражаються в музиці з емоціями повсякденного життя та емоціями, які властиві тому чи іншому типу людського темпераменту.

Наукові доробки Л. Брусиловського свідчать про те, що музика широко й успішно використовується в комплексній терапії. Він стверджує, що лікування музикою осіб, які страждають неврозами та неврозоподібними станами, надзвичайно корисні й мають зцілювальний ефект.

М. Поваляєва розглядає музикотерапію як метод корекції емоційних відхилень, страхів, рухових, мовних та поведінкових порушень, комунікативних навичок.

За визначенням К. Шваббе, музикотерапія є формою клініко-медичного лікування, яка за своєю суттю належить до галузі психотерапії, де діють специфічні діагностичні критерії її використання. В ній використовується музика в різних її формах.

У власних дослідженнях К. Шваббе поділяє методи музикотерапії на дві основні групи: активну і рецептивну. Вони, в свою чергу, діляться на методи групової й методи індивідуальної терапії. Методами активної музикотерапії вважаються: інструментальна імпровізація, керована групова терапія співом, рухова імпровізація під музику тощо.

На думку К. О. Щедролошевої, прийоми музикотерапії, на жаль, не набули широкого застосування у навчально-виховному процесі ні середньої, ні вищої школи на Україні. Одна з причин: вчителі і студенти не володіють необхідними знаннями й вміннями та їх до цього, як правило, не готують [13].

Але попри цього всього в Україні починає визначатися тенденція розширення музикотерапії в педагогічний процес. Проходять апробацію певні форми й методи підготовки педагогів до використання музикотерапії в професійній діяльності. Так, у Полтавському державному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка в процес професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів, педагогів-дефектологів та вихователів дошкільних закладів введені спецкурси та курси „Естетотерапія” (з 2002 р.) і „Психолого-педагогічна терапія” (з 2004 р.), де музикотерапія вивчається в рамках самостійного тематичного розділу (О. А. Федій); у Запорізькому національному університеті для студентів педагогічних спеціальностей створений сучасний курс „Соціально-психологічна реабілітація засобами музики (музикотерапія)” (Г. В. Локарева).

Проводяться науково-практичні конференції з музикотерапії як соціально-психологічної реабілітації (м. Запоріжжя) та навчально-методичні семінари з музичної психології та музикотерапії для вчителів музики і практичних психологів загальноосвітніх закладів (Б. М. Грицишин, м. Івано-Франківськ, Обласний інститут післядипломної педагогічної освіти); запроваджений міжнародний проект гармонійного розвитку людини в процесі пі-

знання нею світу та його законів через музикотерапевтичну медико-педагогічну технологію „Гармонія інтелекту і здоров'я „ПіснеЗнайка” (м. Київ, 2002 р.) тощо [11].

Навчальний курс музикотерапії впроваджено в Національній музичній академії України ім. П.Чайковського, Національному педагогічному університеті ім. М. Драгоманова.

Освітньо-професійна програма підготовки магістрів зі спеціальності 025 „Музичне мистецтво” в Мукачівському державному університеті передбачає вивчення навчального курсу „Музикотерапія” (з 2015 н. р.). Дисципліна розглядається як складова змісту професійної підготовки магістрів і побудована на теоретичних основах та концептуальних засадах сучасної музикотерапії.

Ліцензію на проведення музично-терапевтичних сеансів з дітьми першим в Україні отримав у 2003 р. відомий на сьогоднішній день Стефан Недериця – диригент, музичний терапевт, письменник, викладач. Ним презентовано серію аудіо-дисків класичної музики зі звуками природи для розвитку уваги, пам'яті, мислення.

Науковець Н. Павленко довела необхідність впровадження музикотерапії в освітній процес початкової школи. Українська дослідниця зазначила, що досить актуальним і важливим на сьогоднішній час є застосування музики на інтерактивних заняттях як засіб психотерапевтичного впливу на школяра [7].

Як лікувальний метод музикотерапію застосовують у м. Києві в Інституті нетрадиційної медицини, Центрі реабілітації ім. О. Богомольця та у приватних клініках.

Сьогодні вченими музикознавцями, мистецтвознавцями, медиками, психотерапевтами почали активно розроблятися спеціальні музичні „рецепти” для різних захворювань і емоційних станів. Вони використовуються в індивідуальній та груповій психокорекції як фонове супроводження терапії, у поєднанні з пластичними, ритмічними, танцювальними заняттями, співами [11].

Таким чином, позитивний вплив музики позначається не лише на патологічно змінених функціях організму дитини, а й на цілеспрямованому та систематичному формуванні й вихованні особистості, адаптуючи її до умов сьогодення. Виразові засоби музики можна вважати прямими носіями лікувально-виховного впливу. Через це музикотерапія має вплив на емоційний, фізичний, інтелектуальний, соціальний, етичний та естетичний розвиток людини і глибоко діє на її внутрішній стан. Сутність розуміння музикотерапії полягає не лише в її лікувальних можливостях, а ще і в її духовно-виховних засобах, які так важливі в епоху моральної та духо-

вної кризи сьогоденного сучасного українського суспільства.

В зв'язку з цим важливе значення для духовного оздоровлення підростаючого покоління має посісти українська духовна музика, яка формує світоглядні позиції особистості, розвиває її духовність, а також займає певне історичне місце в еволюційному процесі музичного мистецтва.

У перспективі можна залучити духовну музику до активної музичної терапії, запозичуючи досвід передових зарубіжних країн. Але дана проблематика рекомендується для подальших наукових студій.

1. Абу Алі Ібн Сіна. Вибране / Перекл. М. В. Попова. – К., 2005.
2. Аристотель. Поетика. М.: 1957. – 56 с.
3. Дециця М. Біблійний музичний довідник / Мирослав Дециця. – Львів. – 2007. – 64 с.
4. Кутявіна А. Музикотерапія в домашніх умовах / А. Кутявіна // [Електронний ресурс]: Режим доступу // <http://mixladys.ru/psihologija/4626-muzikoterapija-v-domashnih-umovah.html>
5. Музика – цілющий засіб, який працює на рівні дива // [Електронний ресурс]: Режим доступу // <http://blog.ostriv.in.ua/publication/code-67B9165FF8D4F/list-2BD920BFB27>
6. Музикотерапія // [Електронний ресурс]: Режим доступу // <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%83%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D>
7. Павленко Н. Музикотерапія в інтерактивному навчанні / Наталія Павленко // Естетика і етика педагогічної дії : Зб-к наук. праць Полтав. нац. пед. ун-ту ім. В.Г. Короленка Ін-ту пед. освіти освіти дорослих Нац. акад. пед. наук України. – Київ; Полтава, 2013. – Вип. 4. – С.133-144.
8. Петрушин В. И. Музыкальная психотерапия: Теория и практика / В. И. Петрушин // Учеб. пособие для студ. вуз. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 176 с.
9. Підлипишина Л.В. Основи арт-терапії / Л. В. Підлипишина. – К.: Марич, 2009. – 60 с.
10. Федій О.А. Естетотерапія / О. А. Федій // Навчальний посібник. - К.: Центр учбової літератури, 2007. – 256 с.
11. Федій О.А. Музикотерапія в професійній діяльності сучасного педагога // [Електронний ресурс]: Режим доступу // <http://www.stationline.org.ua/pedagog/104/18045-muzikoterapiya-v-profesijnij-diyalnosti-suchasnogo-pedagoga.html>
12. Чепига М.П. Стимуляція здоров'я та інтелекту / М. П. Чепига, С. М. Чепига. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2006. – 347 с.
13. Щедролосева К.О. Музикотерапія та її лікувально-педагогічні можливості // [Електронний ресурс]: Режим доступу // <http://stud24.ru/music/muzikoterapiya-ta-lkuvalnopedagogchn-13.mozhlivost/484874.html>
14. Юркова А. Абу Али ибн Сина и его музыкальная терапия / Анна Юркова // „Старинная музыка”. – 2007 г. – № 3-4 (37-38). – С. 31-33.

Наукове видання

Збірник наукових праць

«Україна – Цивілізація»

Том 6.

*Консолідація української держави, нації та церкви:
зовнішні та внутрішні чинники*

Scientific edition

Collection of scientific papers

«Ukraine – Civilization»

Vol. 6.

*Consolidation of the Ukrainian State, Nation and Church:
External and Internal Factors*

ЗАСНОВНИКИ:

Карпатський університет імені Августина Волошина

Українська богословська академія

Міжнародна академія богословських наук

Головний редактор – Бедь В.В.
Відповідальний секретар – Гайданка Є.І.

Рекомендовано до видання 29 листопада 2017 р.

Формат 60×90 1/16 Ум. друк. арк. – 154.

Макет розроблено: Є.І. Гайданка.

Верстка: Є.І. Гайданка

88000, Україна, м. Ужгород, вул. Гойди, 4,

тел/факс: +38 (0312) 61-29-45, e-mail: haydankayew@ukr.net